

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

МУРАШКІНА Мар'яна Зіновіївна

УДК 327(470-571)

**ВЗАЄМОДІЯ ТА СУПЕРНИЦТВО РОСІЇ, США І КИТАЮ
В ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ**

*Спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних
систем та глобального розвитку*

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Миколаїв – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Чорноморському державному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України (м. Миколаїв)

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Шевчук Олександр Володимирович,
Чорноморський державний університет імені
Петра Могили,
декан факультету політичних
наук

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Рижков Микола Миколайович,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри міжнародної інформації

кандидат політичних наук, доцент
Стадніченко Руслан Вікторович,
Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
доцент кафедри філософії та політології

Захист дисертації відбудеться «15» січня 2016 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 38.053.01 в Чорноморському державному університеті імені Петра Могили за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Чорноморського державного університету імені Петра Могили за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Автореферат розісланий « ___ » _____ 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.А. Громадська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Центральна Азія викликає широкий інтерес у наукової та аналітичної спільноти як новий геополітичний простір, нова структурна одиниця в системі міжнародних відносин, що виникла внаслідок розпаду біполярності та перебуває на перетині геостратегічних інтересів провідних світових акторів – Росії, США, Китаю, які змагаються за доступ до ресурсів, транзитного потенціалу, безпекової інфраструктури регіону та прагнуть встановити в ньому свій вплив з метою отримання стратегічних переваг у конкуренції за лідерство в Євразії і світі загалом.

З огляду на зміщення центрів економічної та безпекової взаємодії з європейського на азійський континент, значний потенціалу розвитку політичного, економічного та безпекового співробітництва України із країнами Центральної Азії, зростає потреба у вивченні моделей участі цього регіону в сучасній системі міжнародних відносин, зокрема, в контексті суперництва та взаємодії великих світових акторів – Росії, США, Китаю, які є стратегічними партнерами України. Врахування позицій цих держав, їх геостратегій в Центральній Азії важливе для визначення урядом ефективних шляхів реалізації власних політичних та економічних інтересів в регіоні.

Вигідне стратегічне розташування країн Центральної Азії, їх потужна сировинна база та близькість до конфліктних точок обумовлюють потребу постійної уваги до цього регіону з боку провідних світових потуг. Центральна Азія як центр перетину конкурентних та кооперативних стратегічних інтересів багатьох держав нині стоїть на порозі стратегічних змін, спричинених такими чинниками, як: часткове виведення з Афганістану у 2014 р. військ антитерористичної коаліції на чолі зі США на тлі зростання ролі ісламу в країнах Центральної Азії та невирішеності проблем транскордонного релігійного екстремізму й наркотрафіку; зростання конкуренції за енергетичні ресурси регіону та за альтернативні шляхи їх транзиту; одночасна активізація інтеграційних процесів під егідою Російської Федерації (ЄврАзЕС, ЄАЕС) та Китаю (Шанхайська організація співробітництва), участь в яких беруть країни Центральної Азії.

Ресурсні та сировинні багатства Центральної Азії, слабка соціальна інфраструктура, широкий спектр загроз, що набули транскордонного характеру, слабкі внутрішньорегіональні зв'язки та відсутність самодостатності центральноазійських країн в безпековому вимірі визначають предмет інтересу до них як сусідніх, так і позарегіональних держав, які прагнуть зіграти в Центральній Азії свою гру з метою посилення власних позицій та послаблення позицій суперників.

У свою чергу, країни Центральної Азії намагаються уникнути втрати суверенітету, розвиваючи рівнонаближені відносини з великими державами, та одночасно диверсифікуючи зовнішньополітичні й зовнішньоекономічні зв'язки розвитком рівноправних відносин із тими партнерами, які не претендують на домінування в регіоні – у т.ч. країнами ЄС, Японією, Південною Кореєю. Україна, для якої Центральна Азія – потенційний експортер енергоносіїв та привабливий

ринок для вітчизняної промислової, військово-промислової, сільськогосподарської продукції, також має серйозні підстави опинитися серед таких рівноправних партнерів.

Геостратегічне розташування регіону як коридору між Європою і Азією, його роль як південного флангу та своєрідного буферу безпеки на півдні СНД, наближеність до “гарячих точок” міжнародної напруженості та епіцентру вагомих загроз визначають важливість розвитку взаємодії із країнами регіону великих світових гравців, перш за все Росії, США та Китаю. Саме ці держави здійснюють найвідчутніший вплив на розвиток регіону в економічній, енергетичній і безпековій сферах.

Акумуляція регіоном транскордонних загроз регіональній, континентальній та світовій безпеці, таких як тероризм, релігійний екстремізм, сепаратизм, нелегальна міграція, міжнародний наркотрафік, торгівля людьми, поширення зброї масового знищення, диктують потребу пошуку колективних механізмів їх уникнення. Налагодження міжнародної співпраці у подоланні зазначених проблем надзвичайно важливе і для України, яка є одним із транзитних пунктів на шляху незаконного транзиту людей і товарів із Центральної Азії до Європи.

Отже дослідження окресленої теми даної дисертаційної роботи сприятиме визначенню Україною ефективних шляхів реалізації своїх політичних, економічних та безпекових інтересів у контексті розширення співпраці як з країнами регіону Центральної Азії, так і з провідними світовими акторами, що змагаються за посилення свого впливу на цей регіон, перш за все із Росією, США та Китаєм.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету імені Петра Могили і безпосередньо пов’язана з науковою спрямованістю її роботи у контексті теми «Глобальні та регіональні проблеми міжнародних відносин: історія та сучасність», а також комплексними дослідженнями міжнародних проблем, які розробляються в Миколаївському регіональному центрі політичних досліджень на базі ЧДУ імені Петра Могили (державний реєстраційний номер 0114U005542).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у розкритті особливостей суперництва та взаємодії Росії, США і Китаю в Центральній Азії.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення наступних **завдань**:

- структурувати основні концептуальні підходи до аналізу проблематики суперництва та взаємодії Росії, США і Китаю в регіоні Центральної Азії;
- уточнити особливості використання поняття «Центральна Азія» в сучасних політологічних дослідженнях;
- визначити геополітичний та гео економічний статус Центральної Азії в сучасній системі міжнародних відносин;
- критично осмислити стратегічні імперативи та інтереси Росії, США і Китаю в центральноазійському регіоні;
- виявити інструментарій, який використовують великі держави для досягнення своїх стратегічних інтересів;

- розкрити геоекономічне суперництво та форми взаємодії Росії, США та Китаю у Центральноазійському регіоні в умовах постбіполярного світопорядку;
- охарактеризувати військово-політичні відносини великих держав із країнами Центральної Азії, безпекову складову взаємодії з особливим акцентом на афганський контекст.

Об'єктом дослідження є геостратегічні, політичні, економічні та безпекові процеси в центральноазійському регіоні.

Предметом дослідження є зміст і форми взаємодії та суперництва Росії, США і Китаю в Центральній Азії.

Методи дослідження. Роботу виконано на засадах комплексного підходу до застосування наукових методів дослідження, об'єктивності, діалектики, науково-критичної інтерпретації джерел та матеріалів. Відповідно до визначеної мети та поставлених завдань обрано як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження, такі як метод системного аналізу, структурного функціоналізму, компаративістський та історичний методи, метод синтезу, статистичний підхід.

Методи *системного аналізу* та *структурного функціоналізму* дали змогу розглянути різнофакторний та різнорівневий комплекс взаємодій в регіоні Центральної Азії як цілісну систему, в якій елементами виступають як окремі держави, так і міждержавні утворення, кожен з яких виконує свої функції. Арена їх взаємодії також становить цілісну систему і включає в себе політичну, економічну і безпекову складові. *Компаративістський метод* дав можливість виявити спільне і відмінне як в особливостях розвитку і політиці окремих держав Центральної Азії, так і в політиці великих держав щодо країн регіону. *Метод синтезу* уможливив зіставлення процесів, що відбуваються в Центральній Азії в політичній, економічній, безпековій сферах, із загальносвітовими тенденціями, демонстрацію взаємозв'язків і взаємовпливів між ними. *Метод факторного аналізу* дав можливість виявити вплив різних чинників на особливості перебігу суперництва і взаємодії великих держав у Центральній Азії. *Історичний метод* використовувався на всіх етапах дослідження, що забезпечило здійснення аналізу еволюції зовнішньої політики як самих держав Центральної Азії, так і великих держав щодо регіону.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у здійсненні цілісного аналізу змісту, особливостей, форм та сфер, в яких відбувається суперництво та взаємодія Росії, США і Китаю в регіоні Центральної Азії. У цьому контексті сформульовано такі основні результати дослідження, які характеризуються науковою новизною, розкривають базову концепцію дисертації і виносяться на захист:

вперше:

- з'ясовано, що стратегічними імперативами Росії, США і Китаю в центральноазійському регіоні є закріплення власних геополітичних позицій та протидія посиленню впливу конкуруючих великих держав; для Росії найвагомішим інструментарієм впливу є інтеграційні проекти; для США пріоритетними є військово-політичні домовленості та проекти з транспортування енергоносіїв в обхід Росії; для Китаю найвагомішим важелем впливу є економічна експансія;
- обґрунтовано, що Росія, США і Китай для досягнення інтересів, які

збігаються у Центральній Азії використовують багатосторонні механізми співпраці; натомість суперечливі інтереси реалізуються ними переважно шляхом укладення «сепаратних» двосторонніх домовленостей із країнами Центральної Азії;

– розглянуті аспекти диверсифікації залученості Росії, США та Китаю до процесів у Центральній Азії, що є передумовою збереження балансу сил в регіоні та запобігання в найближчій перспективі домінуванню тут якогось одного із суб'єктів великої центральноазійської «гри» (у безпековій сфері найбільшу активність виявляють США – з огляду на їх зацікавленість у місії в Афганістані; головним торгівельним партнером для країн регіону став Китай; для Росії ж головним інструментом впливу виступають інтеграційні проекти); відзначено, що Києву важливо враховувати наведені особливості – з метою формування ефективної стратегії реалізації українських державних інтересів у регіоні та оптимального вибору партнерів для взаємодії в тих чи інших сферах міжнародної діяльності

уточнено:

– аналіз геоекономічного суперництва та форм взаємодії Росії, США та Китаю у Центральній Азії в умовах постбіполярного світопорядку; з'ясовано, що на даний момент з усіх великих держав Китаю вдалося досягти найбільших практичних успіхів у реалізації своєї економічної та енергетичної стратегії в регіоні, тоді як ключові геоекономічні проекти Росії та США ще перебувають на етапі інституційного оформлення та переговорного процесу;

– зміст основних характеристик військово-політичних відносин Росії, США та Китаю з країнами Центральної Азії, впливу їх суперництва та взаємодії на процес формування в регіоні нової безпекової платформи; показано, що одним із ключових чинників, що впливатимуть на ситуацію в регіоні, стане завершення антитерористичної операції в Афганістані та новий розподіл ролей і відповідальності у підтриманні безпеки і стабільності в Центральній Азії;

набули подальшого розвитку:

– характеристики геополітичного та геоекономічного статусу Центральної Азії в сучасній системі міжнародних відносин; з'ясовано, що статус регіону визначається, з одного боку, стратегічною важливістю розташування, багатством на сировинні ресурси, транзитним потенціалом, а з іншого боку – порівняно слабким економічним розвитком, вразливістю з точки зору безпеки, малою чисельністю населення, що заохочує великі держави змагатися за вплив у регіоні;

– дослідження концептуально-теоретичних засад та джерельної бази проблематики суперництва та взаємодії Росії, США і Китаю в регіоні Центральної Азії; виявлено, що американські дослідники найбільше уваги приділяють питанням регіональної безпеки з огляду на афганську кампанію; в російській політологічній думці центральноазійська тематика переважно досліджується у контексті втримання регіону в орбіті впливів Москви; китайські автори більше цікавляться економічною співпрацею з країнами регіону та розвитком ШОС; більшість дослідників наголошують на необхідності взаємодії великих держав у питаннях, що стосуються підтримання безпеки в регіоні, протидії тероризму, екстремізму та наркотрафіку;

– поняттєво-категорійний апарат за темою дослідження, зокрема уточнено особливості використання поняття «Центральна Азія» в сучасних політологічних

дослідженнях. Обґрунтовано, що у вітчизняних дослідженнях більш доцільним є використання цього поняття у традиційному для пострадянської наукової школи розумінні – стосовно п'яти колишніх радянських республік (Казахстан, Киргизія, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан); використання багатьма західними дослідниками поняття «Велика Центральна Азія» переважно пов'язане зі стратегією США та ЄС щодо виведення пострадянських центральноазійських країн зі сфери впливу Росії.

Практичне значення одержаних результатів обумовлено актуальністю теми дослідження, можливістю використання для розробки нових або інтегрування в існуючі нормативні та спеціалізовані курси з вивчення зовнішньої політики країн Центральної Азії, США, Росії, Китаю для викладання у вищих навчальних закладах, а також для подальших наукових розробок. З огляду на те, що проблематика Центральної Азії є недостатньо представленою у вітчизняному науковому просторі, дане дослідження розширює діапазон розробки цієї тематики.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи викладені автором у виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Дні науки філософського факультету-2012: Міжнародна наукова конференція» (Київ, 18-19 квітня 2012 р.), «Цілісний вимір політичної діяльності: проблема політичного вибору в сучасному українському суспільстві: III Всеукраїнська науково-практична конференція (Херсон, 26-28 квітня 2012 р.), «Людина і держава – плебсологічний вимір: П'ята ювілейна Всеукраїнська науково-практична конференція» (Київ, 26 жовтня 2012 р.), «Придніпровські соціально-гуманітарні читання: Криворізька сесія I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю» (Кривий Ріг, 24 листопада 2012 р.), «Дні науки філософського факультету – 2013: Міжнародна наукова конференція» (Київ, 16-17 квітня 2013р.), «Дні науки філософського факультету-2014: Міжнародна наукова конференція» (Київ, 15-16 квітня 2014 року), а також на міжнародних конференціях та науково-теоретичних семінарах Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України та Державної установи «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України».

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 15 публікаціях, із них: 9 статей у фахових виданнях з політології, 6 – у тезах наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 252 сторінки з яких основний текст – 193 сторінки. Список використаних джерел містить 463 найменування на 59 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання дослідження, його об'єкт і предмет, визначено основні методи дослідження, окреслено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо апробації цих результатів та їх опублікування.

У першому розділі «**Концептуально-теоретичні засади і джерельна база дослідження**» розглянуті основні підходи до визначення меж регіону Центральної Азії, проаналізовано джерельну базу дослідження та стан наукової розробки теми.

У підрозділі 1.1 «Регіон Центральної Азії в сучасних геополітичних, гео економічних та геостратегічних концепціях» визначені два основних підходи до визначення меж регіону Центральної Азії, серед яких автор надає перевагу більш прийнятому в пострадянській науковій думці підходу, маючи на увазі п'ять колишніх радянських республік: Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан.

У підрозділі 1.2. «Джерельна база дослідження» зазначено, що основним джерелом інформації щодо стратегій Росії, США та Китаю відносно регіону Центральної Азії є офіційні документи Державної Думи та Президента Російської Федерації, Державного департаменту та Конгресу США, Уряду Китайської Народної Республіки, міжнародних та регіональних організацій, що діють в регіоні (ШОС, ЄАЕС, ОДКБ, СНД); тексти слухань у парламентських комітетах; програмні статті та заяви політичних лідерів цих країн, аналітичні документи, підготовлені державними та неурядовими дослідницькими центрами, міждержавні угоди¹. Значний інтерес також становлять офіційні документи державних органів та програмні заяви лідерів самих країн Центральної Азії; офіційні документи міжнародних організацій та двосторонні й багатосторонні міждержавні угоди, що стосуються центральноазійських питань².

У підрозділі 1.3. «Стан наукової розробки проблем взаємодії позарегіональних акторів у регіоні Центральної Азії» основна увага присвячена академічному та політологічному дискурсу щодо досліджуваної тематики.

Зокрема, дослідники зі США у своїх аналітичних документах, наукових монографіях та статтях з центральноазійської тематики значну увагу приділяють безпековому аспекту, економічним проектам, спрямованим на диверсифікацію

¹ Договір про Євразійський економічний союз (29 травня 2014 р.) [Електронний ресурс]. – Євразійська економічна комісія. – Режим доступу: <http://www.eurasiancommission.org/ru/Lists/EECDocs/635375701449140007.pdf>. – Назва з екрану; Сохранили стабільність в Центральній Азії – учасники парламентських слухань в Госдумі [Електронний ресурс] // Государственная Дума Федерального Собрания Российской Федерации, офіційний сайт. – 13 квітня 2011 року. – Режим доступу: <http://www.duma.gov.ru/news/273/71937>. – Назва з екрану; Указ Президента Російської Федерації від 14.09.1995 №940 (в ред. Указу Президента РФ від 31.08.2005 №1010) «Про затвердженні стратегічного курсу Російської Федерації з державами – учасниками Содружества Независимых Государств» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakonbase.ru/content/base/83592/>. – Назва з екрану; National Security Strategy [Електронний ресурс]. – The White House. – Washington. – February 2015. – 35 р. – Режим доступу: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf – Назва з екрану; U.S. Policy in Central Asia [Електронний ресурс] / Robert O. Blake, Jr. Assistant Secretary, Bureau of South and Central Asian Affairs. – Forum of the Central Asia – Caucasus Institute, SAIS, Washington, DC. – January 25, 2012. – Режим доступу: <http://www.state.gov/p/sca/rfs/rmks/2012/182643.htm>. – Назва з екрану.

² Договір про вічну дружбу між Республікою Казахстан, Республікою Киргизстан та Республікою Узбекистан від 10 січня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Законодавство країн СНГ. – Режим доступу: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3894. – Назва з екрану; Закон Республіки Казахстан «Про національну безпеку Республіки Казахстан» від 6 січня 2012 р. №527-4 [Електронний ресурс]. – Міністерство оборони Республіки Казахстан. – Режим доступу: http://mod.gov.kz/rus/dokumenty/zakony/vse_zakony/?cid=0&rid=281. – Назва з екрану; Военная Доктрина Кыргызской Республики. Утверждена Указом Президента Кыргызской Республики Алмазбека от 15 июля 2013 года [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт Президента Кыргызской Республики. – Режим доступу: http://www.president.kg/ru/news/ukazy/2444_utverjdena_voennaya_doktrina_kyrgyzskoy_respubliki/. – Назва з екрану.

зовнішньоекономічної діяльності центральноазійських країн та питанням можливої трансформації політичних режимів центральноазійських держав у бік їх демократизації³.

У російській науковій та аналітичній думці центральноазійська тематика переважно досліджується у контексті спільних із Росією інтеграційних проектів, а також недопущення посилення в регіоні впливів США та Китаю. Російські автори традиційно акцентують увагу на державотворчій і модернізаційній ролі СРСР у становленні центральноазійських республік, економічній залежності молодих держав регіону від Росії, її миротворчій місії у захисті регіону від зовнішніх загроз⁴.

Для китайських досліджень центральноазійської тематики характерним є акцентування на тих загальних принципах міжнародних відносин, які традиційно декларує Пекін, а саме: невтручання у внутрішні справи (стосовно Центральної Азії це передбачає визнання місцевих авторитарних режимів); взаємовигідна економічна співпраця (зокрема, просування китайських товарів на центральноазійські ринки та доступ китайських компаній до місцевих енергоресурсів); визнання територіальної цілісності держав та спільна боротьба проти сепаратизму й екстремізму⁵.

Значний науковий інтерес становлять також напрацювання з проблематики суперництва Росії, США та Китаю в Центральній Азії дослідників із самих центральноазійських держав⁶. В українській науковій думці Центральній Азії загалом, та особливо тематиці взаємодії та суперництва в регіоні великих держав, приділяється менше уваги, ніж в російських та американських дослідженнях. У той же час, ряд ґрунтовних праць з проблематики даного регіону, у т.ч. монографій та дисертаційних досліджень, опублікували такі вітчизняні дослідники, як В. Гусаков,

³ Blank S.J. Whither the new great game in Central Asia? // *Journal of Eurasian Studies*. – July 2012. – Vol.3, Issue 2. – P. 147-160; Collins K. Economic and Security Regionalism among Patrimonial Authoritarian Regimes: The Case of Central Asia // *Europe-Asia Studies*. – March 2009. – Vol. 61, No 2. – P. 249-281; Jonson L. Tajikistan in the new Central Asia: geopolitics, great power rivalry and radical Islam. – London: I.B. Tauris, 2006. – 252 p.

⁴ Лузянин С.Г. Китай, Россия и Центральная Азия: разграничение интересов // *Китай в мировой политике / Под ред. А.Д. Воскресенского*. – М.: МГИМО; Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2001. – С. 311-335.; Малышева Д. Б. Центральная Азия в фокусе региональной политики // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2007. – №12. – С. 55–65.; Мукиджанова Р.М. Страны Центральной Азии: азиатский вектор внешней политики / Ин-т востоковедения РАН. – М.: Научная книга, 2005. – 203 с.; Сайдалиев У. Международная антитеррористическая операция в Афганистане и ее влияние на геополитику Центральной Азии: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Сайдалиев Усмонали; Российско-Таджикский Славянский университет. – Душанбе, 2009. – 20 с.

⁵ Лю Цзайци. Китайско-российские отношения в новой геополитической ситуации (1991–2003 гг.): политико-дипломатические аспекты. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2004. – 218 с.; Лю Цинцай. Современная внешняя политика Китая и китайско-российские отношения // *Проблемы Дальнего Востока*. – М., 2004. – №5. – С. 54–59.; Nak Yin Li, Zhengxu Wang. Assessing China's Influence in Central Asia: A Dominant Regional Power? [Электронный ресурс] // *University of Nottingham China Policy Institute. – Briefing Series*. – July 2009. – No. 53. – 14 p. – Режим доступа: <http://www.nottingham.ac.uk/cpi/documents/briefings/briefing-53-central-asia.pdf>. – Назва з екрану.

⁶ Кадырбаев А., Сыроежкин К. Китай и Центральная Азия: история и современность // *Казахстан и мировое сообщество*. – Алматы. – 1995. – №3. – С. 33-43.; Князев А.А. Влияние афганского кризиса на безопасность Центральной Азии (1990-е – начало 2000-х гг.) : дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.02 / Князев Александр Алексеевич. – Бишкек, 2004. – 326 с.; *Центральная Азия до и после 11 сентября*. - Алматы.: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2003. – 208 с.

Р. Джангужин (Жангожа), П. Ленський, М. Таран, І. Ткаченко, С. Толстов, С. Федуняк, С. Шергін та інші⁷.

Загалом же, незважаючи на значну кількість праць, присвячених дослідженню суперництва Росії, США та Китаю в регіоні, в існуючій літературі розкриті не всі сучасні аспекти цієї проблематики. Значна кількість питань розглядається однобоко і заполітизовано, враховуючи лише інтереси тих держав, громадянами яких є автори досліджень.

У другому розділі «Центральна Азія в сучасній системі міжнародних відносин: геополітичний і гео економічний статус» дисертантом охарактеризована стратегічна важливість розташування країн Центральної Азії, їх сировинні ресурси та транзитний потенціал, а також слабкий економічний розвиток і вразливість з точки зору безпеки.

У підрозділі 2.1. «Тенденції політичного та економічного розвитку країн регіону Центральної Азії» визначено, що центральноазійські країни володіють значними запасами нафти та газу, покладами уранової сировини і технологіями по її отриманню; в регіоні розвідані великі поклади кольорових металів, зокрема, золота, ртуті, сурми, а також інших цінних природних копалин.

Дисертантом було проаналізовано моделі зовнішньополітичної стратегії держав регіону Центральної Азії. Їх спільними особливостями є багатовекторність, балансування і підтримка кооперативних зв'язків із великими позарегіональними гравцями. Енергетичні ресурси використовуються державами регіону в якості зовнішньополітичного інструменту для маневрування на міжнародній арені. Найкраще зовнішньополітичний курс більшості країн Центральної Азії характеризує термін «прагматизм». Не маючи потужних економік та сильних армій, перебуваючи, особливо в перші роки свого існування, в сильній залежності від Росії та під загрозою тиску Китаю і США, центральноазійські уряди обрали зовнішньополітичний курс, спрямований на збереження суверенітету і правлячих режимів при рівно наближених партнерських стосунках із усіма провідними світовими геополітичними гравцями.

Підрозділ 2.2. «Стан та особливості конфліктних проблем центральноазійського регіону» присвячений аналізу ряду спільних загроз та проблем, що стоять перед країнами Центральної Азії. Серед них автор виділяє наступні: невідповідність адміністративних кордонів між колишніми республіками реальному етнічному розселенню; складність процесу делімітації кордонів. наявність спірних територій; проблеми із розподілом транскордонних водних ресурсів; складна соціально-економічна ситуація в більшості країн регіону; збройні конфлікти в сусідніх державах, транснаціональна організована злочинність і

⁷ Гусаков В.В. Проблема прокладання трансконтинентальних транспортних коридорів через країни середньоазійського регіону // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнародних відносин. – 1998. – Вип.7 (ч.2). – С. 58-63.; Джангужин Р. Н. Новые независимые государства Центральной Азии в системе современных международных отношений / Р. Н. Джангужин ; НАН Украины, Институт мировой экономики и международных отношений. – К. : [б.и.], 2005. – 580 с.; Ленський П.С. Центральноазійський вектор політики КНР у галузі регіональної безпеки в постбіполярний період : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Ленський Петро Сергійович ; НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2010. – 241 с.; Ткаченко І.В. Центрально Азія як зона перетину інтересів конкуруючих держав // Політичний менеджмент. – 2004. – № 1 (6). – С. 114–122.;

міжнародний наркотрафік

У підрозділі 2.3. «Стратегічні цілі та інтереси великих держав у центральноазійському регіоні як об'єкт політичного аналізу» розглянуті головні фактори, навколо яких спостерігається суперництво інтересів провідних світових акторів в Центральній Азії, охарактеризовані стратегічні інтереси США, Росії та Китаю.

Головним стратегічним інтересом для США виступає зміцнення незалежності країн Центральної Азії від зовнішніх впливів. В якості найбільш передбачуваного партнера для Сполучених Штатів американські експерти розглядають Казахстан, значна увага також приділяється можливості налагодження тіснішої співпраці із Узбекистаном. Держави регіону також надзвичайно важливі з точки зору національної безпеки Росії, оскільки є буферною зоною між нею та нестабільним Афганістаном. Потік наркотиків та посилення ісламського екстремізму обумовлюють поєднання комплексу безпекових заходів у Центральній Азії із відповідними заходами на Північному Кавказі, що надзвичайно важливо для безпеки прикавказьких регіонів Росії. Для Китаю регіон представляє значний інтерес в контексті попередження сепаратистських тенденцій та розвитку Синцзян-Уйгурського автономного району; в якості джерела енергоносіїв, транзитної території та ринку збуту китайських товарів; як інструмент посилення геополітичної ролі в якості одного із ключових акторів на світовій арені.

У третьому розділі «Гео економічне та військово-політичне суперництво Росії, США та Китаю у центральноазійському регіоні» визначено головні аспекти, навколо яких спостерігається суперництво великих держав у регіоні: доступ до енергоносіїв та їх транзиту; геостратегічне значення регіону як економічного і політичного мосту між Близьким Сходом та Східною і Південною Азією; комплекс проблем, пов'язаних із ситуацією в Афганістані та загрозою наркотрафіку.

Підрозділ 3.1 «Специфіка відносин та форм регіональної взаємодії Росії, США та Китаю в постбіполярний період» присвячений питанням формату, в якому відбуватиметься інтеграція регіону. Росія просуває ініціативи ЄАЕС, який в 2015 році замінив ЄврАзЕС, і ОДКБ; Китай працює над розширенням інтеграційного потенціалу ШОС; США прагнуть реалізувати інтеграційні проекти, що сприяли би створенню т.зв. Великої Центральної Азії за участі Афганістану, Пакистану, Індії, Туреччини.

Підрозділ 3.2 «Військово-політичні відносини великих держав із країнами Центральної Азії» акцентує увагу на безпекових відносинах в Центральній Азії, що зумовлені інтернаціоналізацією регіональних загроз, які набули транскордонного характеру і становлять реальну загрозу не лише сусіднім державам, а й позарегіональним гравцям.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розв'язано актуальне завдання, яке полягає у розкритті особливостей суперництва та взаємодії Росії, США і Китаю в Центральній Азії. Одержані під час дослідження результати, а також реалізовані мета і завдання дозволяють зробити такі висновки:

1. В сучасній світовій науковій думці існують два основні підходи до визначення меж регіону Центральної Азії. Пострадянські дослідники переважно називають «Центральною Азією» п'ять колишніх радянських республік: Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан. Західні ж дослідники часто називають ці п'ять пострадянських країн «Середньою Азією», розглядаючи «Центральну Азію», або, як вони ще її називають – «Велику Центральну Азією», в більш широкому контексті, включаючи до неї, окрім п'яти колишніх радянських республік, також Афганістан, Монголію, Синьцзян-Уйгурський автономний район Китаю, Пенджаб, північ Індії, північ Пакистану, північний схід Ірану та райони азійської Росії південніше Тайги. Значною мірою «широке» визначення пов'язане зі стратегією США, спрямованою на виведення пострадянських центральноазійських країн зі сфери впливу Росії.

Автор даного дисертаційного дослідження вважає за доцільне застосовувати у наукових та політологічних дослідженнях поняття «Центральна Азія» відповідно до більш прийнятого в пострадянській, у т.ч. українській науковій думці підходу, маючи на увазі п'ять колишніх радянських республік: Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан, оскільки зовнішня політика України, як і політика таких великих держав, як Росія та Китай, щодо центральноазійської п'ятірки формується окремо від стратегії стосовно решти азійських держав, що їх окремі американські дослідники відносять до т.зв. «Великої Центральної Азії». Та й наукові й аналітичні розробки багатьох американських дослідників останніх років свідчать про те, що вони частіше розглядають Центральну Азію як окремий стратегічно важливий регіон.

2. У дослідженнях з центральноазійської тематики науковці та аналітики зі США особливу увагу приділяють безпековому аспекту, особливо стосовно питань, пов'язаних із транскордонними загрозами тероризму, релігійного екстремізму, наркотрафіку. Також американських дослідників цікавлять економічні проекти, спрямовані на диверсифікацію зовнішньоекономічної діяльності центральноазійських країн (особливо стосовно питань продажу енергоносіїв) із метою посилення їх орієнтації на американських союзників у Євразії, послаблення економічної залежності від Росії, недопущення надмірного посилення залежності від Китаю, протидії розвитку відносин із американськими супротивниками, особливо із Іраном.

У російській науці центральноазійська тематика переважно досліджується у контексті втримання цього регіону в орбіті впливів Москви, спільних із Росією інтеграційних проектів, а також недопущення посилення в регіоні впливів США та Китаю. Основна увага російськими авторами приділяється саме протиріччям та конкуренції великих держав у Центральній Азії, натомість недостатньо пропрацьованими залишаються питання наявності спільних інтересів Росії, США та Китаю в регіоні та перспективи їх співпраці. Характерно, що у більшості російських досліджень центральноазійські держави не позиціонуються як самостійні геополітичні суб'єкти, а переважно розглядаються як об'єкти боротьби за вплив між Росією, США, Китаєм, ісламським світом.

Китайські дослідники розглядають двосторонню економічну співпрацю та

взаємодію в рамках ШОС як найбільш важливі інструменти посилення впливу Пекіну в центральназійському регіоні; обстоюють думку, що США використовують воєнну операцію в Афганістані з метою закріпити свою присутність в Центральній Азії та стати найпотужнішою силою в регіоні; що Росія та Китай мають чимало точок дотику в центральназійській політиці.

І американські, і російські, і китайські дослідники наголошують на необхідності взаємодії великих держав у питаннях, що стосуються підтримання безпеки та стабільності в регіоні Центральної Азії – протидії тероризму, релігійному екстремізму та наркотрафіку. Російські та китайські автори відзначають, що їх країни мають більше спільних інтересів у регіоні між собою, ніж із США. У той же час, окремі китайські аналітики вважають, що Пекіну доведеться шукати у центральназійській політиці спільні точки дотику із Вашингтоном, адже взаємини цих двох супердержав у найближчому майбутньому будуть критично важливими для долі всього світу.

3. Геополітичний та гео економічний статус країн Центральної Азії в сучасній системі міжнародних відносин визначається, з одного боку, стратегічною важливістю їх розташування, багатством на сировинні ресурси, транзитним потенціалом, а з іншого боку – порівняно слабким економічним розвитком, вразливістю з точки зору безпеки, малою чисельністю населення.

Перед країнами Центральної Азії стоїть низка спільних загроз та проблем: складна соціально-економічна ситуація в більшості держав регіону, суттєве поліпшення якої за рахунок власних ресурсів та за умов високого рівня корумпованості є складним завданням; невирішені територіально-прикордонні проблеми, що дістались у спадок від Радянського Союзу; наявність міжетнічних, міжконфесійних та пов'язаних із ними культурно-цивілізаційних проблем; небезпека релігійного екстремізму та діяльності транскордонних терористичних угруповань; транснаціональна організована злочинність і міжнародний наркотрафік; збройні конфлікти в сусідніх державах, які впливають на ситуацію в регіоні; проблеми із розподілом водних ресурсів, загроза екологічних та технологічних катастроф; зіткнення інтересів провідних світових гравців, що може мати негативні наслідки для всього регіону.

Із всіх країн регіону лише багатий на енергоносії Казахстан має більший за середньосвітовий показник ВВП на душу населення – 13 тис. доларів. Приблизно такий же, як український, показник ВВП на душу населення має й інший важливий експортер енергоносіїв – Туркменістан: 7,8 тис. доларів. Три інші держави регіону за показником ВВП на душу населення перебувають наприкінці світового списку. Половина ВВП Таджикистану і Киргизстану та третина ВВП Узбекистану формується за рахунок грошових переказів трудових мігрантів із Росії, що узалежнює ці країни від відносин із Москвою та економічної ситуації в Росії.

У той же час, незважаючи на низку проблем, останніми роками всі країни Центральної Азії демонструють високі темпи зростання ВВП на рівні від 6% до 15%. Подальші успіхи центральназійських країн як у питаннях економічного розвитку, так і в діяльності на міжнародній арені, значною мірою залежатимуть від їх вміння налагодити співпрацю між собою, адже більшість проблем, що стоять

перед цими державами, мають спільне коріння, а ефективне використання геостратегічного потенціалу регіону, зокрема в його транзитній площині, потребує вміння координувати зусилля.

4. Головними факторами, навколо яких спостерігається суперництво інтересів провідних світових акторів у Центральній Азії, є: геостратегічне значення регіону не лише як транзитного коридору з Європи в Китай, а й як економічного і політичного мосту між Близьким Сходом та Східною і Південною Азією; енергетичні ресурси регіону та конфлікти за доступ до них; комплекс проблем, пов'язаних із ситуацією в Афганістані, транскордонним тероризмом і наркотрафіком.

На сучасному етапі головне значення Центральної Азії для США полягає в стратегічному положенні на кордоні з Афганістаном, що набуває особливого значення в контексті нестабільної ситуації в державі. З огляду на таку важливу роль регіону та прагнення багатьох зацікавлених географічно близьких суб'єктів поширювати на нього свій вплив, головним стратегічним інтересом для США є зміцнення незалежності країн Центральної Азії від зовнішніх впливів з боку Росії, Китаю, Ірану, запобігання перетворенню регіону на осередок ісламських екстремістів.

Після фактичного самоусунення від проблем регіону в першій половині 1990-х рр., з кінця 1990-х рр. і особливо в 2000-х рр. Росія розпочала розглядати Центральну Азію як зону ризику для власної національної безпеки та як додатковий ресурс в реалізації стратегії посилення РФ як сильного євразійського гравця. До стратегічних інтересів Росії в Центральній Азії також відноситься збереження контролю над ринком вуглеводневої сировини, особливо її транзиту до Європи. Як основний інструмент впливу було обрано інтеграційні проекти під проводом Росії, які охоплюють економічну та військово-політичну сферу: ЄврАзЕС (з 2015 року – ЄАЕС) та ОДКБ.

Ключовими питаннями, що становлять інтерес для Китаю в контексті співробітництва з державами регіону є: недопущення уйгурського сепаратизму та ісламського екстремізму; розвиток економіки Синцзян-Уйгурського автономного району; постачання енергоносіїв із країн Центральної Азії та китайських товарів у зворотному напрямку, транзит китайських товарів до країн Близького Сходу та Європи; недопущення монопольного впливу на країни регіону з боку ворожих Китаю держав і появи в регіоні військових союзів із антикитайською спрямованістю. Головним знаряддям для Пекіна є інвестиції в економіку країн регіону, переважно, в енергетичні та інфраструктурні проекти, гірничовидобувну галузь та пільгове кредитування. Просування своїх інтересів у Центральній Азії Китай також здійснює через Шанхайську організацію співробітництва, яка є певною мірою альтернативою для ініційованих Росією ЄАЕС та ОДКБ.

Україні при виробленні стратегії розвитку власних відносин із країнами Центральної Азії важливо враховувати, які ключові інтереси щодо регіону мають великі держави – Росія, США, Китай, та який інструментарій вони застосовують для досягнення своїх цілей. Це допоможе Києву не лише уникнути напруження у відносинах із великими світовими акторами через можливе зіткнення інтересів, але й дасть можливість прорахувати, в яких площинах можна скоординувати діяльність

для забезпечення власних інтересів із відповідними діями Росії, США, Китаю, – у тих питаннях, де цілі України та названих держав можуть частково збігатися або пересікатися.

5. З розпадом біполярної системи міжнародних відносин, скориставшись ослабленням Росії на початку 1990-х рр., США та Китай активно включилися у велику геоекономічну гру за доступ до енергетичних ресурсів Центральної Азії. При цьому, економічні інтереси Вашингтона та Пекіна відповідали прагненням лідерів нових незалежних центральноазійських країн диверсифікувати постачання нафти та газу на зовнішні ринки, щоб зменшити свою економічну та політичну залежність від Росії, яка диктувала досить жорсткі умови транзиту.

На даний момент з усіх великих держав Китаю вдалося досягти найбільших успіхів у реалізації своєї енергетичної стратегії щодо центральноазійського регіону, зокрема, це зведення газопроводу із Туркменістану і нафтопроводу із Казахстану. Китай вміло використовує ШОС для просування своїх економічних інтересів, використовуючи саміти Організації для підпитання численних двосторонніх угод із країнами Центральної Азії. Китай став найбільшим торговельним партнером всіх країн регіону, окрім Узбекистану, де китайці незначно поступаються за обсягами торгівлі росіянам.

США, прагнучи тісно поєднати економічні та енергетичні системи країн Центральної Азії з Афганістаном, Пакистаном, Індією та Туреччиною, а також послабити позиції Росії в регіоні, лобіюють проект побудови газопроводу з Туркменістану до Індії через території Афганістану та Пакистану, а також підтримували поки що призупинений проект «Набукко», за яким енергоресурси із Туркменістану, Казахстану та Азербайджану мали піти до Європи в обхід Росії. Серед реальних успіхів євро-американської політики слід відзначити зведення нафтопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан, через який азербайджанська та казахстанська нафта постачаються до країн Європи.

Втративши ініціативу в 1990-х рр., Москва активізувала центральноазійський напрямок зовнішньоекономічної діяльності в 2000-х рр. і змогла добитися певних успіхів. У 2001 р. був введений в експлуатацію магістральний нафтопровід Тенгіз (Казахстан)-Новоросійськ, зведений Каспійським трубопровідним консорціумом, серед акціонерів якого найбільшу частку має Росія. Російські компанії беруть участь у розробці нафтових та газових родовищ в Казахстані та Узбекистані, в будівництві гідроелектростанцій у Киргизстані і Таджикистані. У просуванні своїх економічних та енергетичних інтересів у регіоні значні надії Москва покладає на інтеграційні об'єднання, чільне місце серед яких відводиться ЄАЕС.

6. Основними чинниками ускладнення військово-політичної та безпекової взаємодії в регіоні Центральної Азії є: інтернаціоналізація внутрішньорегіональних загроз, їх перехід із регіонального на глобальний рівень; різне розуміння загроз та підходів до їх вирішення у керівництва країн регіону та великих позарегіональних акторів. Безпекова взаємодія в регіоні відбувається у двох форматах – багатосторонньому і двосторонньому. Перший передбачає діяльність в рамках регіональних безпекових організацій та інтеграційних об'єднань, ключовими з яких є НАТО, ОДКБ, ШОС. Двостороння взаємодія держав Центральної Азії з великими

світовими акторами – США, Росією, Китаєм – концентрується навколо наступних напрямків: розміщення військових баз на території країн регіону, військово-технічне співробітництво, спільні навчання, підготовка військових кадрів тощо.

Безпекове співробітництво США із країнами Центральної Азії суттєво зміцнило позиції Вашингтона в регіоні. Але можливе виведення союзницьких військ із Афганістану обумовлює питання про стратегічне перебалансування сил і зміну геополітичної конфігурації в Центральній Азії. Постає питання, кому буде належати ключова роль в підтриманні безпеки й стабільності в регіоні – самим державам регіону, великим державам, регіональним державам-сусідам чи міжнародним організаціям.

Російська стратегія безпекової взаємодії із країнами Центральної Азії на багатосторонньому та двосторонньому рівнях передбачає, перш за все, збалансувати вплив США на країни регіону, запропонувавши їм власні механізми вирішення проблем, що потребують військово-політичної співпраці. Частково ці цілі реалізуються через механізми ОДКБ та ШОС, хоча практична ефективність цих організацій в безпековій площині залишається на невисокому рівні.

Китай наразі є найменш активним гравцем у військово-політичній та безпековій сферах на центральноазійському просторі, оскільки ключовий його інтерес – протидія уйгурському сепаратизму – був значною мірою забезпечений шляхом укладання низки відповідних двосторонніх угод із країнами регіону.

Ефективним і взаємовигідним вирішенням проблеми стабілізації ситуації в регіоні після виведення коаліційних військ із Афганістану могло б стати багатостороннє залучення на рівні таких організацій, як НАТО, ОДКБ, ШОС, ОБСЄ з метою вироблення спільних механізмів протидії тероризму, екстремізму, наркотрафіку, торгівлі зброєю і людьми. Реалізація такої стратегії відповідала б довгостроковим інтересам всіх сторін, зацікавлених у стабільності та миру в регіоні.

Небезпечним варіантом розвитку подій є можливість розподілу сфер військово-політичного впливу в регіоні між глобальними гравцями у разі посилення політичної конфронтації між Росією, США та Китаєм.

Україна, маючи великий досвід участі в миротворчих місіях під егідою міжнародних організацій (зокрема, в колишній Югославії, в Іраку тощо), могла би зробити свій внесок у багатосторонні зусилля щодо забезпечення миру та стабільності в Центральній Азії, посилюючи свій авторитет у світі загалом та особливо в цьому багатому на енергоносії та стратегічно важливому регіоні.

7. Протягом останнього десятиліття простежується диверсифікація акцентів залученості великих держав до процесів у Центральній Азії. Так, у безпековій сфері найбільшу активність виявляють США – з огляду на їх зацікавленість у місії в Афганістані, а також на фінансові та військово-технічні вигоди для країн регіону від співпраці у цій сфері. Головним торговельним партнером для центральноазійських країн став Китай, який успішно реалізовує масштабні енергетичні проекти, вкладає значні інвестиції, практично не висуваючи політичних вимог, успішно просуває свої товари на місцеві ринки. Для Росії ж головним інструментом впливу є інтеграційні проекти для євразійського простору, що мають на меті формування в перспективі спільного економічного та військово-політичного простору.

Така конкурентна взаємодія та диверсифікація впливів у Центральній Азії провідних світових гравців є передумовою збереження балансу сил в регіоні та запобігання в найближчій перспективі домінуванню тут якогось одного із суб'єктів великої центральноазійської «гри».

Вітчизняному зовнішньополітичному відомству важливо враховувати наведені особливості розподілу акцентів у залученості великих світових держав до процесів у Центральній Азії, – з метою формування ефективної стратегії реалізації українських державних інтересів у регіоні та оптимального вибору партнерів для взаємодії в тих чи інших сферах міжнародної діяльності. Події, що відбуваються останнім часом в Україні, свідчать про нагальну потребу використання позитивного досвіду учасників центральноазійського процесу, в якому РФ прагне реалізувати свої стратегічні наміри.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Кривоглава М.З. Безпекова політика США щодо Центральної Азії після подій 11 вересня 2001 року / М.З. Кривоглава // Гілея. Науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2011. – Вип. 55 (№12). – С. 620-623.
2. Кривоглава М.З. Центральна Азія як зона перетину інтересів конкуруючих держав: перспективи суперництва та взаємодії / М.З. Кривоглава // Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні наук. – К.: Інститут держави і права НАН України, 2011. – Вип. 54 – С. 705-709.
3. Кривоглава М.З. Інтеграційні процеси в регіоні Центральної Азії: інтеграція чи співробітництво? / М.З. Кривоглава // Політологічний вісник. Збірник наукових праць. – К.: ІНТАС, 2012. – Вип. 63. – С. 299-309.
4. Кривоглава М.З. Концептуальні підходи до визначення Регіону Центральної Азії в сучасній світовій політологічній думці / М.З. Кривоглава // Політологічний вісник. Збірник наукових праць. – К.: ІНТАС, 2012. – Вип. 66. – С. 335-344.
5. Кривоглава М.З. Центральна Азія в сучасній системі міжнародних відносин: геополітичне та гео економічне становище / М.З. Кривоглава // Нова парадигма: [журнал наукових праць]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – Вип. 112.
6. Кривоглава М.З. Афганський чинник з безпекової взаємодії на Центральноазійському просторі / М.З. Кривоглава // Гілея. Науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2013. – Вип. 69 (№2). – С. 768-773.
7. Мурашкіна М.З. Військово-політичні відносини Росії, США і Китаю із країнами Центральної Азії / М.З. Мурашкіна // Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. – Випуск 21. – К.: ВПЦ «Київський Університет». – 2014. С. 116-124.

Публікації у закордонних виданнях:

8. Мурашкіна М.З. Стратегические интересы и внешняя политика Китая в Центральной Азии / М.З.Мурашкіна // Идеи: международное многоязычное научно-теоретическое приложение. – Пловдив (Болгария): Книга 3 (13), Август, година 5, 2013. – Вип. 3 (13) – С. 67-75.
9. Мурашкіна М.З. Особенности наращивания влияния Китая в Центральной Азии //AUSPICIA: міжнародне чесько-українське науково-теоретичне видання. – Praha. – 2013. – №3. – С. 44-49.

Матеріали у збірниках науково-практичних конференцій:

10. Кривоглава М.З. Геостратегічні можливості для України у Центральній Азії // Дні науки філософського факультету – 2012: Міжнародна наукова конференція (18-19 квітня 2012 р.): Матеріали доповідей та виступів / Редколегія: А.Є. Конверський [та ін.] – К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. – Ч. VIII. – С. 158-160 [199с.].
11. Кривоглава М.З. Деякі концептуальні контури визначення центральної Азії, як зони перетину конкуруючих держав // Цілісний вимір політичної діяльності: проблема політичного вибору в сучасному українському суспільстві: Матеріали доповідей та виступів на III всеукраїнській науково-практичній конференції (26-28 квітня 2012 р.) – Збірник наукових праць / Редколегія: Ю.М. Бардачов – голова та ін. – Херсон: Вид-во «Олді-плюс», 2012 – С. 235-236 [258с.].
12. Кривоглава М.З. Геополітичні інтереси великих держав у Центральній Азії // Людина і держава – плебсологічний вимір: П'ята ювілейна Всеукраїнська науково-практична конференція (26 жовтня 2012 р.): Матеріали доповідей і виступів/ Відп. за випуск М.І. Скриголюк. – К.: ВПЦ «Київський Університет», 2012. – С. 278-280 [478с.].
13. Мурашкіна М.З. Процеси в Центральноазійському регіоні: інтеграція чи співробітництво. // Придніпровські соціально-гуманітарні читання: Матеріали Криворізької сесії I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (24 листопада 2012 р.) / Редколегія: О.С. Токовенко [та ін.] – Д.: ТОВ «Інновація», 2012 – ч. 3. – С. 50-54 [220с.].
14. Кривоглава М.З. Геоенкономічне суперництво великих держав у центральноазійському регіоні // «Дні науки філософського факультету – 2013»: Міжнародна наукова конференція (16-17 квітня 2013р.): Матеріали доповідей та виступів / Редколегія: А.Є. Конверський [та ін.] – К.: ВПЦ «Київський університет», 2013 – ч.7. – С. 166-168 [275с.].
15. Мурашкіна М.З. Безпекова політика великих світових держав у регіоні Центральна Азія // «Дні науки філософського факультету - 2014»: Міжнародна наукова конференція (15-16 квітня 2014 року): Матеріали доповідей та виступів / Редколегія: А.Є. Конверський [та ін.] – К.: ВПЦ «Київський Університет», 2014. Ч.8. – С. 178-179 [207 с.]

АНОТАЦІЯ

Мурашкіна М.З. Взаємодія та суперництво Росії, США і Китаю в Центральній Азії – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Чорноморський державний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2015.

В дисертаційному дослідженні на основі широкого кола джерел здійснений комплексний аналіз змісту, особливостей, форм та сфер, в яких відбувається суперництво та взаємодія Росії, США і Китаю в регіоні Центральної Азії.

Автор дав оцінку геополітичному та гео економічному статусу Центральної Азії в сучасній системі міжнародних відносин. Було з'ясовано, що статус регіону визначається, з одного боку, стратегічною важливістю розташування, багатством на сировинні ресурси, транзитним потенціалом, а з іншого боку – порівняно слабким економічним розвитком та вразливістю з точки зору безпеки, що заохочує великі держави змагатися за вплив у регіоні. Автором проаналізовано гео економічне суперництво та форми взаємодії Росії, США та Китаю у Центральній Азії в умовах постбіполярного світопорядку. Визначено, що для Росії найвагомішим інструментарієм впливу є інтеграційні проекти; для США пріоритетними є військово-політичні домовленості та проекти з транспортування енергоносіїв в обхід Росії; для Китаю найвагомішим важелем впливу є економічна експансія. Охарактеризовані військово-політичні відносини Росії, США та Китаю з країнами Центральної Азії, вплив їх суперництва та взаємодії на процес формування в регіоні нової безпекової платформи. Були надані основні рекомендації для зовнішньополітичного відомства України щодо врахування досвіду залученості великих світових держав до процесів у Центральній Азії.

Ключові слова: Центральна Азія, геополітичний та гео економічний статус, СНД, ОДКБ, ШОС, ЄАЕС, Російська Федерація, Сполучені Штати Америки, Китайська Народна Республіка.

АННОТАЦИЯ

Мурашкина М.З. Взаимодействие и соперничество России, США и Китая в Центральной Азии - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.04. – политические проблемы международных систем и глобального развития. – Черноморский государственный университет имени Петра Могили. – Николаев, 2015.

В диссертационном исследовании на основе широкого круга источников осуществлен комплексный анализ содержания, особенностей, форм и сфер, в которых происходит соперничество и взаимодействие России, США и Китая в регионе Центральной Азии.

Автор дал оценку геополитическому и геоэкономическому статусу Центральной Азии в современной системе международных отношений. Было выяснено, что статус региона определяется, с одной стороны, стратегической

важностью расположения, богатством на сырьевые ресурсы, транзитным потенциалом, а с другой – сравнительно слабым экономическим развитием и уязвимостью с точки зрения безопасности, что приводит к борьбе крупных государств за влияние в регионе. Автором проанализированы геоэкономическое соперничество и формы взаимодействия России, США и Китая в Центральной Азии в условиях постбиполярного миропорядка. Определено, что для России наиболее значимым инструментарием воздействия являются интеграционные проекты; для США приоритетными стали военно-политические договоренности и проекты по транспортировке энергоносителей в обход России; для Китая весомым рычагом воздействия является экономическая экспансия. Охарактеризованы военно-политические отношения России, США и Китая со странами Центральной Азии, влияние их соперничества и взаимодействия на процесс формирования в регионе новой системы безопасности. Были предоставлены основные рекомендации для внешнеполитического ведомства Украины относительно учета опыта вовлеченности крупных мировых держав в процессы в Центральной Азии.

Ключевые слова: Центральная Азия, геополитический и геоэкономический статус, СНГ, ОДКБ, ШОС, ЕАЭС, Российская Федерация, Соединенные Штаты Америки, Китайская Народная Республика.

ANNOTATION

Murashkina M.Z. The interaction and the rivalry between Russia, the USA and China in Central Asia - Manuscript.

The thesis for the degree of candidate of political sciences, specialty 23.00.04. – Political problems of international systems and global development. – Petro Mohyla Black Sea University. – Mykolayiv, 2015.

This thesis are based on a wide range of sources and deals with a comprehensive analysis of the content, features, forms and spheres of the rivalry and cooperation between Russia, the US and China in Central Asia.

The author evaluated the geopolitical and geo-economic status of Central Asia in the modern system of international relations. It was found that the region's status is determined with the strategic importance of the location, the wealth of raw materials and transit potential on the one hand, and a relatively weak economic development and vulnerability in terms of security on the other. It causes the fight between major powers for influence in the region. The geo-economic competition and forms of interaction between Russia, the US and China in Central Asia in a post-bipolar world order is analyzed. It was determined that the most important tools of the impact are integration projects for Russia; military-political agreements and projects on energy resources transportation bypassing Russia for the United States; economic expansion for China. Political and military relations between Russia, the US and China in Central Asia and the impact of competition and cooperation on the new regional security system are characterized. Key recommendations for the Ukrainian Foreign Ministry concerning the experience of world powers involvement in the processes in Central Asia are provided.

Key words: Central Asia, geo-economic and geopolitical status, CIS, CSTO, SCO, EAEU, Russian Federation, United States of America, the People's Republic of China.